

ПРОСЛАВА У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА 1934.

Сремски Карловци били су старо избегличко средиште српског културног, политичког и црквеног живота. Били су српски Хајделберг и православни Сион.(1) На почетку двадесетог века у Аустро-Угарској Монархији само су се у карловачкој гимназији ученици могли образовати у чисто српском духу. Професори су били Срби, а са малим изузетцима и ученици. Обрађала нарочита пажња изучавању историје српског народа, као и изучавању српског, старословенског језика и српске књижевности. Приређиване су Светосавске прославе и беседе. Поједини ученици гимназије држали су часописе из Београда : „Српски књижевни гласник“, „Дело“, „Коло“, и мењали су их са друговима ради читања. Сваке среде после подне излазило је „Бранково коло“ које су у великом броју гимназисте примале код „шуле“. У „Бранковом колу“ сарађивали су многи писци из Београда. После положених испита зрелости, карловачки ученици обично на своју руку, чинили су екскурзије у Београд и Србију. У Богословији су се поред стручне спреме, образовали у српском духу. Ко је од Срба хтео да у животу буде независан, да не иде у државну службу ишао је после гимназије у богословију или је бирао слободну професију. Срби из мађарских гимназија враћали су се у Богословији опет Српству. Свештеници су били интелектуалци, који су били у најтеснијем додиру са народом. (2)

После Мајског преврата у Београду од 29. маја 1903. и доласка Петра Карађорђевића на престо Србије јачала је активност српске омладине у Аустро-Угарској Монархији. Нови дух у Србији, слом режима грофа Куена у Хрватској, тешка криза режима у Босни после смрти Калајеве, буран протестни покрет у Далмацији, борбе мађарске опозиције против јединства аустро-угарске војске, устанак у Македонији и састанак и споразум о реформама турске управе у Европи закључен у Мирцишту све је то будило нове наде код омладине. У томе часу одржана је крајем септембра 1903. скупштина српске академске омладине у Сремским Карловцима, да решава о „новим задатцима омладине“. На састанку су учествовали ђаци из свих српских покрајина и пратили своје речи живим примерима из Далмације, Војводине, Босне и Македоније. Један ђак је огорчено узвикнуо : „Маћедонија пишти“. Основали су Српски соко у Сремским Карловцима, а његов оснивач Лаза Поповић, предложио је у „Омладинском гласнику“ оснивање соколских друштава у свим областима Аустро-Угарске Монархије. Због тога је Лаза Поповић ступио у контакт са чешким соколима. Како је дошло до оснивања Српског описао је Лаза Поповић : „...Ја сам тада био лекар у Срем. Карловцима. Био сам додуше, као свршен човек, одељен од омладине која је хтела нешто основати, али сам био повучен у њихов рад те сам постао и средиштем. Хтели су основати какво мачевалачко друштво, ногометно друштво или што слично. У тражењу те форме послужио је један случај. У Карловцима био је на име један Чех, Јосиф Краус, којег сам ја лечио, и разговарајући о идејама омладине рекао је он како би добро било да се оснује једно соколско друштво.“(3) Соколски старшина Паунковић из Београда истакао је да су гимназијалци и богослови били деца која су још и тада живела у традицијама српске омладине 60-тих и 70-тих година 19 века. Рад карловачког Српског Сокола разбудио је Бачку и Банат, Босну са Херцеговином, Банију и Приморје па и Србе у Србији. Сремски

Карловци су ујединили идејно цело раскомадано Српство пламеним обручем соколске идеје. (4) Програм сокола заносио је омладину гимназије и Богословије, које су давале велики број вежбача Српском Соколу у Сремским Карловцима. Соколи су тежили телесном јачању српског народа, збијању српских снага у један фронт, теснији додир појединих сталежа и веза Срба са осталим словенским народима. Слетови у Раваници и другим манастирима били су народне смотре. За десет година до Првог светског рата Српски Соко у Сремским Карловцима је био матица која је много учинила за одржавање и буђење српске свести, тако да кад је дошао рат српски народ је био свестан где треба да буде са својим осећајима, којих се није одрицао ни по цену живота како у позадини, тако и на фронту. Власти су због тога гониле вође и чланове Српског Сокола. Било је сувише кратко време од 1904 до 1914 године, да је Српски Соко могао дати за ослобођење и уједињење оно, што је желео да да. (5) Лаза Поповић је тежио да оснује клуб и читаоницу као жариште које је требало да служи за свакодневни додир са соколима и тиме буде матица српског Соколства. Његова парола била је : све оружје – воља, а све богатство – срце. Његовом иницијативом отворена је 1 октобра 1906 године Соколска читаоница уз «друштвени стан» (соколска канцеларија) у подземљу куће Милутина Јанковића, фактора, где је остала до новембра 1906 године када се преселила у приземље дома «Богословског гласника» где је 4 јануара 1907 године основан Соколски читаонички клуб у оквиру Српског Сокола у Сремским Карловцима, али са самосталном управом. Одакле се читаонички клуб 12 октобра 1907 године преселио у Хајзлерову кућу. У тој кућици створен је први соколски дом у српском Соколству пре Првог светског рата у коме је било смештено све што је имало везе са Соколством : управа друштва, а потом и управа Фрушкогорске жупе, уредништво листа Српски Соко, соколска читаоница и књижница. У тој кући десили су се сви важнији догађаји по српско Соколство, Српски Соко је полетео широм целог српства, ту су долазили и пролазили, давали савете и храбрили носиоце соколске мисли – вођи чешког Сокола, ту су примали поуке и добијали директиве за свој национални рад многи мисионари српског Соколства и тај дом је био познат као драг свим соколским и националним радницима. Ту се налазила лабораторија соколске мисли у којој је главни мајстор био брат Лаза Поповић. Дом је издржавао клуб, а како средстава у почетку није било довољно помагао је анонимно брат Лаза Поповић. Клубом је била названа добро смишљена организација соколског рада, а назив клуб послужио је као етикета да се под окриљем Српског Сокола у Карловцима припреми жељено уједињење и ослобођење. Клуб није изгледао као оно што се у Европи замишљало као клуб. Није то била зграда са конфором и разонодама, већ приземна влажна кућица са три собице и скромним намештајем. У првој собици, до улице, била је соколска читаоница, у другој са оскудном светлошћу као неки биро (с малим писаћим столом и вашарском столицом), а у трећој било је место за састанке. У тој собици био је велики округлао сто, а у прочељу поред стола канапе превучен увоштеним платном, на коме су били главни сарадници брата Лазе Поповића браћа Никша Максимовић, уредник листа Српски Соко и Милан Теодоровић, звани Тола, вођа карловачког Српског Сокола и начелник жупе Фрушкогорске и, док су око стола на разноврсним столицама заузимали места остали соколи без нарочитог реда, а кад је била посета и важан договор а није било места око стола, била је пуна и клупа поред двају

прозорчића собице на којој су обично седели ђаци богослови и гимназијалци, будући пионири и апостоли соколске мисли. У дну те собице налазио се висок орман за књиге у коме је била смештена соколска књижница и архива. На зиду собице и у читаоници виселе су већином соколске слике. Поред уредничког ормана и умиваоника би је то сав намештај. Та собица је била најзначајнија за историју Соколства јер се ту зачело све што је после манифестовало као соколско дело, ту су ударени темељи српском Соколству. По спољашњости, соколска читаоница је била неугледна, али је била богато снабдевена за свој задатак, јер је располагала са 80 разних листова и часописа. Књижница је за тадашње прилике била изврсно опремљена, јер је располагала материјалом за стручно васпитање, а поред тога имала је одељење књига за опште образовање. Ту су се окупљали младићи са свих страна и крајева где су живели Срби. Формирани су духови у соколском и националном правцу. Из тих просторија разилазили су се мисионари новог препорођеног националног идеализма на све стране који су били прекаљени на соколском огњу до белог усијања, који никад нису у својој вери у будућност народа и исповедању својих идеала клонули нити поклекли. Људи који су прошли кроз ту установу нису се поколебали ни у време ратних прогона на смрт рањене и због тога разјарене Аустро Угарске. Кичму клуба сачињавала је мала група младих људи са братом Лазом Поповићем на челу, која је надахнута његовом фанатичном вером у будућност соколске мисли, прожета њоме до сржи, чинила чуда од прегалаштва у националном и соколском раду. Нису то били формални састанци са предвиђеним дневним редом, рефератима и уређеном дебатом него свакодневни другарски састанци, каткада врло весели и бучни, али увек прожети бескрајним другарским осећањем и за те састанке је према закључку клуба вредело само једно ограничење : соколска свест. Већина тих посленика била је у двадесетим годинама свог живота. Клуб и читаоница нису испунили само свој задатак да према прогнози листа Српски Соко «буду својим члановима у грађанскомештанском друштву стуб, потпора и основа нове и младе неке друштвености» него су је далеко премашили и челичном писаљком забележили свој успех у историји Српског Сокола у Сремским Карловцима, а преко њега у историји целокупног српског Соколства. (6)

Српски соколи су могли да оне који су им прилазили а који су носили у себи српску националну свест очеличе и телесно и духовно припреме за борбу за ослобођење и уједињење српског народа.

Свечаности су биле приређене 22 и 23 септембра 1934 године у Сремским Карловцима. Планирано је да 22.9.1934 године буду састанак и договор старих карловачкихђака и матураната. Помен друговима и професорима. Седница у свечаној гимназијској дворани. У вече заједничка вечера. Дочек соколских делегата, чланова и гостију који су стизали вечерњим возовима. За време свечаности у свечаној сали гимназије била је изложба «Шта су Карловци дали нацији и отаџбини». На њој је требало приказати културно-национални развој Карловаца. У истој сали Подружница друштва «Фрушка Гора» у Карловцима приредила је своју Фото-изложбу на којој је приказано народно богатство фрушкогорских манастира и природне лепоте Фрушке Горе. У свечаној градској сали Друштво виноградара и воћара, приредило је воћарско-винарску и пчелињу изложбу.

Програм Соколске свечаности 23.9.1934. Пре подне долазак изасланика и соколских презентација, чланова и гостију.

Пробе на игралишту Ногометног спортског клуба «Стражилово» за јавну жупску вежбу.

Одлазак свих сокола и учесника у поворци на трг пред градском кућом.

а) Поздрав старешине жупе Нови Сад др. Игњата Павласа.

б) Отпоздрав градског начелника брата др. Лазе Секулића.

ц) Реч др. Лазе Поповића.

Свечана седница Соколског друштва Сремски Карловци у саборној дворани Народног дома са програмом :

- 1) Пашћан-Којанов : «Соколски поздрав», певао гимназијски хор.
- 2) Отварање седнице.
- 3) Поздравна реч брата др. Стевана Симеоновића – Чокића, старешине карловачког Сокола.
- 4) Бротан А. – Градојевић : «Ој, лети, сиви соколе!» изводио је гимназијски хор.
- 5) Поздрав појединих изасланика.
- 6) Затварање седнице.
- 7) «Малена је Фрушка Гора», певао гимназијски хор. Затим Свечани банкет Соколске жупе у ресторацији «Шарановић».

Жупска јавна вежба. Распоред :

- 1) Просте вежбе са I слета у Раваници од старије браће.
- 2) Просте вежбе Мушка и женска деца.
- 3) Просте вежбе Мушки нараштај.
- 4) Вежбање одељења на справама.
- 5) Просте вежбе Чланице.
- 6) Просте вежбе Чланови.
- 7) Вежбе на гредама Чланице Соколског друштва Нови Сад.
- 8) Чланство Соколског друштва Суботица изводи сцену «На стражи».

Деца, нараштај и чланство вежбају вежбе са сарајевског и загребачког слета.

Све вежбе пратила је Соколска музика из Новог Сада и Суботице-Сомбор.

У вече Народно весеље уз свирање соколских музика на тргу. (7)

Приликом прославе тридесетогодишњице Карловачког Сокола 1934 године играна је слетска сцена : «На стражи!». Сцена је приказивала постанак и развој Соколства, његову улогу у буђењу народа, као и спремност да се народ брани. Поред тога њоме је обележена улога коју је Карловачки Соко имао од свог почетка па до великих дана ослобођења.

I - Сцена је почињала са сликом словенских народа у ропству. Били су раздвојени, раскомадани и одвојени једни од других. Чуте и трпе ... У ропству, као визија, јавља се у самом народу : **идеја слободе**. Али нема онога ко би ово прихватио, и идеју привео у дело ... свуда је тишина. Тишину сцене пробијао је вапај народа, и одјекивао је глас :

«Племе наше сном мтрвијем спава.

Суза наша нема родитеља.

Над нама је небо затворено.
Не прима нам плача ни молитве.

Црни дане, о црна судбино!»

И у својој самосвести кличе:

«Зла надживех многа, сваколика,
Са најгорим хоћу да се борим!»

II - Глас народа престаје, а на подијуму у средини сцене, појављују се први весници слободе – Соколи. Ствара се круг првих соколских прегалаца. Мало их је, али су најбољи. Они су се први лаћали рада, уверени у снагу Тиршевог учења. Из самог народа, за њима пристају нови радници, пионири Соколства, који су соколску мисао схватили и разумели и који је шире даље у свет Они су неуморни. Раде и својим радом буде народ и спремају га за дело ослобођења.

III- Њихово дело је уродило плодом. Народ је разумео и заволео Соколе. Са Соколима на челу, у одсудном часу, сви се дижу и кидају ропске ланце. Са звучним фанфарама свиће нов дан - дан слободе. У слободи Соколи изграђују своју отаџбину, коју љубоморно чувају. У слободној отаџбини свили су своја гнезда, у којима се васпитавају млади Соколићи,

IV – Скупина. Скупини на сцени придружују се три нове поворке :

- 1) Соколице са цвећем и венцима –симболизујући соколске породице;
- 2) Нараштај и деца, симболизујући животно весеље и
- 3) Соколи у одори са заставама, на чијим се шиљцима налазе метални Соколови - као симбол организације и друштвеног реда. Међу њима у средини , истиче се застава Карловачког Сокола.

Соколи на сцени, и придошле поворке, све се слило у једну целину, стварајући живу слику, којом се оличава и истиче 30 година стваралачког рада карловачког Сокола. Над целом скупином дизала се југословенска застава. (8) Др. Лаза Поповић је истакао : „Ако је то српско Соколство нека прошлост, онда је то прошлост наша, свију нас, оно је и данас још непрестано у нама као примарни елемент,“ (9) Поводом прославе 30-годишњице оснивања Соколског друштва у Сремским Карловцима 23 септембра 1934 године одржан је слет на коме су вежбали стари соколи вежбе са Раваничких слетова. Слет је преносио Београдски радио. (10)

Сремски Карловци били су старо избегличко средиште српског културног, политичког и црквеног живота. Били су српски Хајделберг и православни Сион. У гимназији и богословији учили су ђаци из свих српских крајева. Гимназијалци и богослови били деца која су још и тада живела у традицијама српске омладине 60-тих и 70-тих година 19 века. После Мајског преврата у Београду од 29. маја 1903. и доласка Петра Карађорђевића на престо Србије, гушења Илинденског устанка у Македонији ... српска омладина је решила да делује. Одржана је крајем септембра 1903. скупштина српске академске омладине у Сремским Карловцима. Једна од одлука било је оснивање Српског Сокола. За десет година до Првог светског рата Српски Соко у Сремским

Карловцима био је матица која је много учинила за одржавање и буђење српске свести, тако да кад је дошао рат српски народ је био свестан где треба да буде са својим осећајима, којих се није одрицао ни по цену живота како у позадини, тако и на фронту. Српски соколи су могли да оне који су им прилазили а који су носили у себи српску националну свест очеличе и телесно и духовно припреме за борбу за ослобођење и уједињење српског народа. Пример таквих српских сокола био је Милан Срзентић. У Краљевини Југославији је 1934 године свечано прослављена 30-годишњица Српског Сокола у Сремским Карловцима. Данас после дугогодишње власти Титове Југославије нико не памти српске соколе и важност Сремских Карловаца за српски народ.

Саша Недељковић

члан Научног друштва за историју здравствене културе Србије

Напомене :

1. Др. Лаза Поповић, Загреб, „За славу и част Сремских Карловаца“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 1; „30-годишњица карловачког Сокола“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 1;
2. Др. Л. Мирковић, професор универзитета, Београд, „Српски Соко у Срем. Карловцима и карловачки ђаци (1904-1914)“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 2;
3. „Споменица Карловачког сокола 1904-1929“ Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија 1929-526, стр. 6; „Др. Лаза Костић“, „Српски соко“, Сремски Карловци, 18 (31) јануар 1911, бр. 2;
4. С.Ч. „Прослава 30-годишњице Соколског друштва Срем. Карловци, матице бившег Српског Соколства“, „Соколски гласник“, Љубљана, 28 септембар 1934, бр. 40, стр. 2;
5. Др. Л. Мирковић, професор универзитета, Београд, „Српски Соко у Срем. Карловцима и карловачки ђаци (1904-1914)“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 2;
6. Др. Б. Пауковић, Сремски Карловци, „Успомена на читаонички клуб и читаоницу Српског Сокола у Сремским Карловцима“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 1,2;
7. „Велике соколске свечаности у Срем. Карловцима“, „Соколски гласник“, Љубљана, 14 септембар 1934, бр. 38,стр. 3;
8. „На стражи!“, Слетска сцена о прослави тридесетогодишњице Карловачког Сокола, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 2;
9. Др. Лаза Поповић, Загреб, „За славу и част Сремских Карловаца“, „Соколски гласник“, Љубљана, 21 септембар 1934, бр. 39, стр. 1;
10. Б.Ј. „Карловачки Соко“, „Око Соколово“, Београд, 6 септембар 1940, бр. 7, стр. 114; „Извештај за 5 редовну главну скупштину Савеза Сокола Краљевине Југославије у Београду 12 маја 1935“, стр. 61;

